

Орел Ю. В.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛТАВСЬКОГО КОМІТЕТУ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ У 1902–1903 рр.

У статті висвітлено діяльність Полтавського комітету Революційної української партії у 1902 і 1903 рр. і опубліковано відозви, написані й надруковані членами місцевого осередку. Метою є вивчення діяльності цього підрозділу партії, аналіз його політичної програми та введення в науковий обіг відозв, які він створив. На підставі розгляду документів слідчих проваджень, відкритих унаслідок викриття вказаної групи наприкінці 1903 р. Полтавським губернським жандармським управлінням, які зберігаються у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ, спогадів учасників і аналізу прокламацій встановлено, які саме напрями діяльності були характерними для цієї групи, як було організовано її підпільну роботу. Порівняння діяльності Харківського і Полтавського комітетів РУП дає можливість зробити висновок про спільну організацію і методи боротьби. Аналіз відозв Полтавського комітету РУП проливає світло на формування української політичної думки того часу, що дає змогу зрозуміти ідейні передумови розколу партії у 1904 р. Стаття містить невідомі раніше факти про функціонування РУП на Полтавщині та імена її учасників, більшість із яких пізніше стала видатними діячами українського політичного руху та Української революції. Особливо наголошено на ролі Миколи Порша як одного з очільників місцевого осередку РУП і пізніше голови Центрального комітету партії. У висновках констатовано необхідність подальшого вивчення історії цієї першої на терені Російської імперії української політичної партії і такого джерела з історії української політичної думки, як відозви.

Ключові слова: Революційна українська партія (РУП), український національний рух, відозви, Микола Порш, ЦДІАК України.

Появу українських політичних партій на терені Російської імперії зумовлено було посиленням колоніального тиску з боку влади, яка намагалася дорівнювати іншим європейським імперіям, поширюючи експансіоністську політику на Балкани і Далекий Схід. Для реалізації цих амбіцій царат посилював економічний тиск на населення, а військовий призов постійно зростав. У таких обставинах український національний рух набув форм організованої політичної боротьби. В умовах функціонування режиму, що забороняв будь-які легальні форми опозиційної діяльності, було створено Революційну українську партію (РУП). Вивчення діяльності цієї першої української партійної організації на теренах Російської імперії і її політичної програми є важливим завданням української історичної науки.

Активне вивчення історії РУП розпочалося відразу після закінчення визвольних змагань українського народу, оскільки як у науковців, які залишилися на території, підконтрольній радянській владі, так і у тих, яким довелося емігрувати, виникла потреба переосмислити політичні рішення, які було прийнято в попередні десяти-

ліття, щоб знайти причини краху надій на створення незалежної держави. Одним із перших таких досліджень стала праця В. Дорошенка, опублікована у Львові у 1921 р.¹ Історію партії автор представив крізь призму дискусії про мету її політичної діяльності: боротьба за незалежну українську державу, як це було сформульовано в «Самостійній Україні» В. Міхновського, чи першочергове вирішення соціально-економічних проблем, вважаючи, що питання національного визволення українців мало б вирішитися внаслідок перемоги соціалістичної революції. Урешті прихильники другого напрямку змогли створити значну наукову історіографію з вивчення РУП, працюючи в 1920-ті рр. в СРСР. Низку праць і статей із цього питання підготував О. Гермайзе², в роботах якого проаналізовано також і партійну агітаційну літературу. Зокрема, підкреслено важливе значення прокламацій: «Вільні громади РУП спромоглися на добре

¹ В. Дорошенко, «Революційна українська партія (РУП) (1900–1905 рр.)», в *Нарис з історії Української соціал-демократичної партії* (Львів, 1921).

² О. Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху на Україні*, т. 1, *Революційна українська партія (РУП)* (Київ, 1926).

устатковані друкарні і техніка їхніх видань, треба сказати, була бездоганна... Силу прокламацій друкували на гектографі»³. Важливо зазначити, що кілька розділів першого тому «Нарисів з історії революційного руху на Україні» автор присвятив аналізу агітаційної літератури РУП і питанню завезення її з Галичини, а у додатках опублікував 53 партійні відозви, класифікуючи їх так: перші відозви (1902–1903 рр.); відозви щодо російсько-японської війни; відозви щодо подій революції 1905 р.; відозви, присвячені пропаганді теоретично-програмових і тактичних питань; «сезонні» відозви до сільськогосподарського батрацтва; першотравневі відозви; відозви до селянства, робітництва та інтелігенції певного села чи міста щодо загальнополітичних або місцевих подій; відозви студентських і середньошкільних організацій РУП; відозви Української соціалістичної партії та «Самостійна Україна»; декларація спілки про розкол РУП.

Важливі дослідження після Другої світової війни були пов'язані з провідними істориками суспільно-політичної думки України, які працювали в еміграції: А. Жука⁴, І. Лисяка-Рудницького⁵, Т. Гунчака⁶, П. Феденка⁷.

Від 1930-х рр. вивчення історії РУП в радянській Україні було неможливе, тож нові дослідження з'явилися тільки після падіння комуністичного режиму. Новий погляд на розвиток української політичної думки початку ХХ ст. викладено у праці В. Головченка⁸. Він представив історію РУП як шлях «соціал-демократизації протягом 1902–1903 рр.»⁹. Автор показав, як змінювалася позиція очільників руху від проголошення у № 1 часопису «Гасло» за 1902 р. першочерговим завданням «осягнення політичної свободи»¹⁰ до відмови від брошури «Самостійна Україна» в № 1 згаданого часопису за 1903 р.¹¹ і «переході РУП із самостійницьких позицій на федералістські»¹².

³ О. Гермайзе, «25 ліття Рев. Укр. Партії (РУП)», *Життя і революція* 3 (1925): 21.

⁴ А. Жук, «Революційна українська партія», *Український вісник* 24/25 (1943).

⁵ І. Лисяк-Рудницький, «Напрями української політичної думки», в *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, т. 222, *Праці Історико-філософської секції* (Львів, 1991), 45–70.

⁶ *Українська суспільно-політична думка у ХХ столітті*, упор. Т. Гунчак, т. 1 (1983).

⁷ П. Феденко, *Україна у ХХ столітті* (Лондон: Наше слово, 1959).

⁸ В. Головченко, *Від «Самостійної України» до Союзу Визволення України: нариси з історії української соціал-демократії початку ХХ ст.* (Харків: Майда, 1996).

⁹ Там само, 24.

¹⁰ Там само, 25.

¹¹ Там само, 29.

¹² Там само, 31.

А. Павко наголошував на поширенні рупівської агітаційної літератури на селі, зокрема під час хвилі заворушень, які охопили Харківську і Полтавську губернії у 1902 р.¹³, традиційно підкреслюючи, що в роки становлення партії брак єдиної загальноновизнаної програми ослаблював її.

Значний внесок у вивчення історії політичних партій зробив також С. Наумов¹⁴, у роботах якого акцент зроблено на встановленні року заснування РУП, аналізі партійних періодичних видань, поглядів окремих її діячів, розколах, яких зазнавала партія протягом свого існування. Однак питання перших років діяльності РУП у місцевих осередках, організація конкретної партійної роботи спеціально не розглядалися.

Окремо варто згадати класифікацію джерел з історії української політичної думки кінця ХІХ — початку ХХ ст. І. Михальського, в якій є також і джерела до вивчення РУП. Автор зазначив про важливість вивчення такого виду джерел із цієї теми, як агітаційні листівки, наголосивши на «необхідності проведення серйозної роботи з їх виявлення і публікації»¹⁵.

В останні роки дещо зменшився інтерес до цієї теми, але варто згадати статті О. Федькова¹⁶, О. Тимошенка¹⁷ і дисертаційну роботу І. Гірича¹⁸.

Документів, які висвітлюють перші роки діяльності РУП, зберіглося небагато, це нечисленні спогади безпосередніх учасників подій (А. Жука¹⁹, М. Галагана²⁰, Ю. Колларда²¹, В. Андрієвського²², Н. Романович-Ткаченко²³, П. Капельгородського²⁴) і листи, яким удалося

¹³ А. Павко, *Політичні партії, організації в Україні: наприкінці ХІХ — початок ХХ століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля* (Київ: Вид-во «Іван Федоров», 1999), 71.

¹⁴ С. Наумов, *Український політичний рух на Лівобережжі 90-і рр. ХІХ ст. — лютий 1917 р.* (Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006).

¹⁵ І. Михальський, *Джерела з історії українських політичних партій кінця ХІХ — початку ХХ ст.* (Луганськ, 2003), 223.

¹⁶ О. Федьков, ««Товариш Павлов» і розкол РУП», *УІЖ* 3 (2015): 88–107.

¹⁷ О. Тимошенко, «Еволюція РУП: від автономії до самостійності», *Проблеми гуманітарних наук. Серія: Історія* 38 (2016): 50–76.

¹⁸ І. Гірич, *Українська історична та суспільно-політична думка Наддніпрянщини національно-демократичного спрямування (середина ХІХ — початок ХХ століття)* (Київ, 2017).

¹⁹ А. Жук, «Моя журналістська діяльність. І. На Наддніпрянській Україні, до еміграції (1901–1907)», *Український самостійник* 7–8 (1960): 31–40.

²⁰ М. Галаган, *З моїх споминів (1880-ті — 1920)* (Київ: Темпора, 2005).

²¹ Ю. Коллард, *Спогади юнацьких днів 1897–1906: українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія* (Торонто: Срібна Сурма, 1972).

²² В. Андрієвський, *Три громади: спогади з 1885–1917 рр.* (Львів, 1938).

²³ Н. Романович-Ткаченко, «На дорозі до революції», *Україна* 4 (1925): 103–128.

²⁴ П. Капельгородський, «Записки семінарста», в *Твори*, т. 2 (1982), 5–76.

пережити буремні події ХХ ст.; документи репресивних органів влади, зокрема жандармських і охоронних відомств Російської імперії, яким належало викривати таку заборонену політичну діяльність, а отже діячі партії, які потрапили в поле зору царських жандармів, не зацікавлені були давати покази проти себе. Кожне з цих джерел є обмеженим і неповним. Зважаючи на це, особливим видом документів є відозви РУП, які були безпосередніми свідченнями становлення і розвитку політичної думки учасників руху. Навіть при тому, що документів, які б проливали світло на діяльність РУП у 1902–1903 рр. (до розгрому, якого зазнала партія наприкінці 1903 р.), небагато, вони все ще залишаються маловивченими.

У фонді Полтавського губернського жандармського управління, який зберігається у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ (далі — ЦДІАК України), виявлено документи, які висвітлюють діяльність місцевого осередку РУП у 1902–1903 рр. і містять цінні відомості про організацію та політичні погляди учасників, — це документи жандармських розслідувань і вилучені під час їх проведення відозви. Окремі агітаційні листівки, підписані Закордонним комітетом РУП і Вільною Громадою РУП (без зазначення місця, але ймовірно Київського комітету, оскільки саме так він підписував свої інші листівки²⁵), видав Антонін Дучинський у 1928 р.²⁶ Автор описував діяльність Полтавського комітету РУП, але серед чотирьох опублікованих листівок не навів тих, що виготовлені саме місцевим осередком.

Однак особливо цінними для вивчення стану політичної думки учасників РУП першого періоду діяльності у 1902–1903 рр. є саме відозви, підписані Полтавським комітетом РУП, які щасливо збереглися до наших днів.

Унікальність відозв Полтавського комітету РУП 1902–1903 рр. у тому, що вони написані місцевими діячами і мали бути близькими і зрозумілими для місцевих мешканців, селян і міщан Полтавської губернії.

Основна діяльність, яку провадив Полтавський комітет РУП у 1902–1903 рр., полягала у розповсюдженні відозв і друкованих брошур українською мовою²⁷. Це було викрито жандар-

мами наприкінці 1903 р. (більшість обшуків у членів полтавської групи проведено у ніч із 8 на 9 грудня). Багато відозв і брошур вилучили, але, ймовірно, більшість осіла в руках тих, для кого вони були написані.

Друкування і розповсюдження листівок українською мовою у Російській імперії вважали злочинною діяльністю, тож її організатори наражалися на небезпеку кримінального переслідування. Особливий відділ департаменту поліції 19 березня 1904 р. нагадував начальнику Полтавського губернського жандармського управління: «Відповідно до найвищого веління від 18/30 травня 1876 р. всі згадані видання малоросійським нарідчям, надруковані всупереч правил російського правопису особливим шрифтом відомим під назвою “кулішівка” безвідносно до їхнього змісту, заборонені для обігу в межах імперії»²⁸.

Про виготовлення і поширення листівок поряд з агітацією, як основним напрямом діяльності РУП того часу, йдеться у спогадах близького до полтавської групи члена Харківського комітету Ю. Ж. Колларда, який описав і діяльність підпільних майстерень із тиражування листівок, і способи їх розповсюдження. Варто зазначити, що навіть таким примітивним, але простим способом, як гектографічний друк, можна було виготовити велику кількість друкованої продукції. Ті гектографовані листівки, які нині зберігаються в ЦДІАК України, мають достатню якість і доступні до прочитання, хоча відтоді минуло 120 років. Сам процес друку також описано у спогадах Ю. Колларда: «Друкувалося спочатку на гектографі, а потім в маленький типографії, яка працювала в с. Терешках біля Полтави на хуторі гімназисток Якубовської і Петровської. У цій типографії видруковано між іншим і прокламацію “Шандрівський страйк”»²⁹ (опубліковану в першому номері газети «Селянин», авторство листівки А. Жук приписував Д. Антоновичу³⁰). Те, що розповсюдження партійної літератури було основним напрямом роботи партії, підтверджував у спогадах і М. Галаган³¹.

Саме прокламації «Шандрівський страйк» (26 екземплярів), за повідомленнями жандармів, було виявлено в різних місцях містечка Барішівки 30 червня 1903 р. Ймовірно, не всі розповсюджені у той день прокламації потрапили до рук місцевого урядника, а багато листівок із закли-

²⁵ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). Ф. 320, оп. 1, спр. 2138, арк. 418–419.

²⁶ А. Дучинський, «Революційна українська партія (РУП) на Полтавщині за архівними матеріалами 1901–1905 роки», в *За сто літ: матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX століття*, кн. 2 (1928), 283–320.

²⁷ ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 205, арк. 122–126.

²⁸ Там само. Арк. 202.

²⁹ Коллард, *Спогади юнацьких днів*, 93.

³⁰ А. Жук, «Автобіографія Дмитра Антоновича», *Сучасність* 1 (1961): 110.

³¹ Галаган, *3 моїх споминів*, 101.

ком «Тож будемо змовлятися скрізь, по всіх селах України, будемо страйкувати, будемо боротися з панами»³² дійшли до своїх читачів.

Документи жандармських органів влади свідчать, що царські чиновники зіткнулися з досить активною і результативною агітаційною роботою РУП на Полтавщині. Це підтверджують і особисті свідчення учасників. 1901 року Ю. Коллард згадував: «Протягом літа весь Кобеляцький повіт був буквально закиданий нашою літературою»³³.

Низку таких фактів зафіксували і жандарми. Наприклад, надруковану прокламацію «Револьюційна Українська Партія. День 1 мая»³⁴ за підписом Закордонного комітету РУП, а отже завезену на територію Російської імперії нелегальним способом, широко розповсюджували по селах Полтавщини у 1903 р. Зокрема, такі листівки було надіслано поштою до сіл Пустовійтівка Роменського повіту³⁵ і Кононівка Пирятинського повіту³⁶, а в листах, надісланих до сіл Пирого і Великі Кринки Кременчуцького повіту, виявили сім таких прокламацій. Імовірно, сотні листівок не було виявлено, і вони потрапили до адресатів.

Окрім прокламацій, рупівці часто розповсюджували й іншу літературу, зокрема газету «Селянин»³⁷, яку, звісно, могли завозити на Полтавщину тільки контрабандним шляхом. Згідно з жандармськими рапортами 1902–1903 рр., у містечках і селах Полтавщини можна було легко натрапити на відозви й газети, видрукувані Закордонним комітетом РУП.

Листівки виготовляли масовими накладками й розповсюджували в місцевостях, де діяли агітатори партії. Одним із найвідоміших осередків РУП на Полтавщині було м. Лубни (де в той час проживав М. Порш). За повідомленням лубенського повітового справника, «в перших числах травня місяця в м. Лубни селянці с. Солониця Засульської волості Агафії Кулибкіній під час базарювання невідомими було підкинута до кошика гектографована прокламація під заголовком “Револьюційна Українська Полтавщина³⁸ партія”. 3 травня 1903 р. зранку на хуторі Яківщина Засульської волості місцевим мешканцем Юхимом Сухинею знайдено на вулиці поблизу двору один екземпляр такої ж прокламації. Під

час неоголошеного слідства встановлено, що того ж дня, 3 травня, знайдені такого ж змісту прокламації по одному екземпляру селянами хут. Яківщина Ігнатом Бондаренком та Григорієм Бондаренком, а шість примірників знайдено пастухами мешканцями хут. Квітки Василем Матвійовичем Гранченком та Григорієм Денисовичем Козиним на дорозі з м. Лубни до м. Миргород, по якій за їхніми свідченнями перед цим пройшов високого зросту чоловік, блондин, з маленькою рудою борідкою, одягнений в жовту суконну тужурку, в великих чоботях і чорному картузі». Попри заходи з розшуку за вказаними прикметами особа молодика не була встановлена, також неможливо було з'ясувати, хто саме розповсюджував згадані прокламації³⁹. Всі ці листівки фігурували як підкинуті.

У 1903 р., коли у справі РУП почалося слідство, жандарми не особливо заглиблювалися у суть її політичної програми, а розглядали її поряд з іншими партіями імперії (в якій будь-яку політичну діяльність було заборонено). Але у разі намагання аналізувати виголошені у відозвах положення, виявлялося, що погляди на майбутнє загальноімперських партій і РУП кардинально відрізнялися. Наприклад, переяславський справник так охарактеризував виявлену ним прокламацію «До селян! Боріться — поборе! Передайте з рук до рук з хати до хати!» видання РУП 1902 р.: «...в них викладено малоросійською мовою витяг з історії Малоросії і заклик до народу збиратися разом, організувати свої таємні каси, товариства і готуватися до великого повстання»⁴⁰. У додатковому поданні на ім'я начальника Полтавського губернського жандармського управління згаданий справник так описав зміст знайдених листівок: «...коротко викладені події грабунків помість, здійснені минулого року селянами Харківської і Полтавської губерній, суд над цими селянами та наслідки суду, потім заклик до народу про влаштування товариств і кас для загального повстання, закінчується вона словами “Геть царя! Геть панство! До зброї! РУП”»⁴¹.

Упродовж першого періоду діяльності партії спостерігалось недостатнє теоретизування про мету політичного руху і шляхи її досягнення. Проте активній і пристрасній молоді, яка вважала себе долученою до українського революційного руху, з перших же днів довелося зіштовхнутись із досвідченими і агресивними супротивни-

³² ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 406 зв.

³³ Коллард, *Спогади юнацьких днів*, 96.

³⁴ Опублікована Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху*, 356–358.

³⁵ ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 28.

³⁶ Там само. Арк. 37, 37 зв.

³⁷ Там само. С. 138.

³⁸ Так у документі. Там само. Арк. 145, 145 зв.

³⁹ Там само. Арк. 145, 145 зв., 147, 147 зв.

⁴⁰ Там само. Арк. 181, 181 зв.

⁴¹ Там само. Арк. 182.

ками, лівими загальноімперськими партіями⁴², які перебували на піку популярності. Це впливало на формування політичних поглядів рупівців, ставило їх перед оманю вибору завдання політичного руху — національного чи соціального звільнення. Тогочасна політична думка не готова була однозначно пов'язати ці дві мети воедино. Однак поступово деякі члени організації усвідомили, що навіть гіпотетичне вирішення соціального питання в разі реалізації програми соціалістичного революційного руху не вирішить питання колоніального гноблення українського народу в межах імперії. Усі політичні рухи соціалістичного спрямування були вороже налаштовані до розгортання національних рухів, що спиралося на постулати теоретиків комуністичного руху К. Маркса і Ф. Енгельса, які відмовляли представникам центрально-європейських народів (окрім польського і угорського) у праві на існування, зараховуючи їхній рух до контрреволюційного⁴³. Їхні послідовники, сучасники РУП, вбачали в українському національному рухові хоч і слабкого, але конкурента.

Брак згуртованого проводу ослаблював партію. Уже з перших років у партії виокремилася крило, яке вважало, що вирішення соціального питання є першочерговим для українського народу. Представники цього крила згуртувалися навколо Закордонного комітету РУП та Д. Антоновича. Водночас на Полтавщині, як свідчать наведені нижче відозви, формувалася інша позиція, основана на демократичній платформі, яка пов'язувала питання національного і соціального визволення як такі, що є однаково важливими для виживання українського народу. М. Порш, який на той час був одним із провідних діячів Полтавського комітету партії, став виразником таких поглядів⁴⁴. Пізніше ці два підходи до розуміння завдань руху проявилися у полеміці між Д. Антоновичем (стаття «Неіснуюче питання», 1904 р.) і М. Поршем (стаття «З приводу існуючого питання», 1905 р.).

Микола Порш — безумовно центральна постать РУП на Полтавщині того часу. Він був представником Полтавського комітету на першому організаційному з'їзді партії у Києві у 1902 р.⁴⁵ Вже на цьому зібранні окреслилися основні розбіжності між лідерами. Порш і його

однодумці обстоювали позицію, сформульовану у брошурі «Козаччина»: «...вільна, самостійна українська держава без хлопа і без пана»⁴⁶, а у відозві полтавців (див. документ № 1), яка, ймовірно, датується кінцем 1902 р., закликали «...теперішній лад Російського царства зруйнувати і утворити, щоб ні пана, ні хама, щоб були всі рівні...». Отже, полтавці виступали за поєднання національного, соціального і політичного визволення як основної програмної мети партії. Це пришвидшувало розрив з іншою групою РУП, яка воліла зближення з соціалістами⁴⁷.

Стан політичної думки в РУП до арештів наприкінці 1903 р. М. Порш у спогадах характеризував так: «Національна партія була без національної програми»⁴⁸. Він наголошував, що відданість ідеям класової боротьби була простою «фразеологією», що відповідала найбільш популярним той час у суспільстві настроям, але не давала відповіді на те, як це може допомогти українському народові. В. Андрієвський так переосмислював події тих років: «Як-таки в нелегальній українській брошурі, де все можна говорити, не говорилося нічого про національний гніт нашого народу?»⁴⁹. Він підкреслював, що заходи, які вони пропонували (страйк і бойкот), не вели до реального покращення життя селянина, зміни соціальної структури суспільства чи ліквідації самодержавного політичного режиму.

Розгромним для РУП виявився 1903 р. Микола Порш так про це писав: «Наприкінці 1903 року найголовніші вільні громади (комітети) партії — харківську, київську та полтавську — жандармерії повелося майже цілком знищити, і мало не всі її видатні інтелектуальні сили опинилися по тюрмах. Такого самого лиха зазнали одночасно і дрібніші вільні громади. Члени Центрального комітету партії, що завжди працювали по місцевих організаціях, теж сиділи по різних в'язницях. Багато визначних членів партії, що ще лишалися на волі вимандрували за кордон до Львова, де знаходився Закордонний комітет РУП і партійне видавництво»⁵⁰.

Повертаючись до діяльності Полтавського комітету РУП, варто зазначити, що за результатами жандармського слідства у 1903–1904 рр. як обвинувачених було притягнуто 50 осіб (І. Сидоренко, М. Гмиря, І. Рудичів, П. Терлецький, А. Шкурагов, В. Фідровський, А. Приходько,

⁴² Федьков, «Товариш Павлов», 88–107.

⁴³ Ф. Енгельс, «Борьба в Венгрии», в К. Маркс и Ф. Энгельс, *Сочинения*, т. 6 (Москва: Политиздат, 1956), 175–186; Ю. Орел, «Революція 1848–1849 рр. у слов'янських народів в радянській історіографії», *Наукові записки НАУКМА: Історичні науки* 21 (2003): 62.

⁴⁴ Коллард, *Спогади юнацьких днів*, 98.

⁴⁵ А. Жук, «Пам'яті Миколи Порша», *Сучасність* 1 (1962): 54.

⁴⁶ *Козаччина* (Чернівці, 1902), 5.

⁴⁷ Тимошенко, «Еволюція РУП», 60.

⁴⁸ М. Порш, «На спільному шляху», в *Симон Петлюра в молодості. Збірка споминок* (Львів, 1936), 32.

⁴⁹ Андрієвський, *Три громади*, 103–104.

⁵⁰ Порш, «На спільному шляху», 31.

О. Зайцев, І. Панченко, Ф. Шпак, І. Мороз, М. Компанієць, Т. Білошапка, М. Сосновський, М. Кохановський, О. Осмяловський, П. Комліченко, О. Гайдовська-Потапович, П. Аронський, М. Левицька, М. Порш, Г. Іваницький, К. Шаревський, О. Гнатевич, М. Якубовська, Є. Гах, М. Стришинський, В. Панченко, Ф. Пашкевич, Т. Пашкевич, Я. Андріяшев, П. Малик, М. Бакайчеко, І. Гоголь, А. Погорілий, Я. Граб, І. Тютунник, К. Овчаренко, І. Кравченко, Г. Міхновський, Г. Огородній, С. Огородній, М. Огородній, І. Косенко, Ю. Лавриненко, О. Очкаленко, Ф. Калина, А. Кучерявенко, А. Мишта, В. Ватажек)⁵¹, але як свідки у справі проходили тисячі.

Найбільшим досягненням цієї першої політичної організації українців на терені Російської імперії було ознайомлення широких мас населення з програмою боротьби за незалежність. Це стало можливим завдяки агітаційній роботі й розповсюдженню партійної літератури, як надрукованої центральним і закордонним комітетами РУП, так і місцевими осередками — київським, харківським, полтавським.

Достеменно відомо зі спогадів Ю. Колларда, що Харківський комітет РУП до березня 1903 р. видав п'ять відозв. Імовірно, в Полтаві місцевий осередок так само самостійно складав і друкував відозви, а кількість випущених за цей час листівок була співставною. Три з таких відозв, підготовлених Полтавським комітетом РУП, опубліковано нижче. Вони є важливими свідченнями розвитку української політичної думки. Документи № 1 та № 3 раніше не публікували, а документ № 2 оприлюднив О. Гермайзе за підписом «Київська вільна громада (комітет) Революційної Української партії»⁵² без зазначення дати публікації і посилання на джерело, що не дає можливості визначити час і обставини, за яких листівку вилучили жандарми (Київський комітет міг її випустити пізніше першої появи на Полтавщині після переїзду М. Порша). Усі три прокламації виготовлено гектографічним способом у 1902–1903 рр. У відозві № 1 щодо місця і року її друкування зазначено «2 Полтавщина 3», тож можна припустити, що це третя листівка за 1902 р., надрукована цим осередком, оскільки листівка друга за 1903 р. зберіглася (це документ № 3, опублікований нижче). Ця прокламація має фізичні втрати по лівому краю, що позначено [*]. Прокламації № 1 і 2 було виявлено поблизу хутора Тарнавщина Лубенського повіту Полтавської

губернії 20 березня 1903 р.⁵³ За свідченнями, які відклялися в жандармській справі, на цьому хуторі на той момент проживала Л. Яновська, яку у згадані дні відвідав В. Вислоух. За кілька днів він зустрівся в Лубнах із М. Поршем та О. Кірстою. Пізніше, 14 квітня, відозви № 2 і 3 було виявлено у с. Білики Миргородського повіту Полтавської губернії⁵⁴.

Документи подано з частковим дотриманням графічних і мовних особливостей авторів.

Важливо звернути увагу на текст цих прокламацій. Кожна із них починається зі звертання «Панове громадяне!» (що є підтвердженням для гіпотези про полтавське походження документа № 2). Це контрастує з прийнятими в тогочасному суспільстві формами звертання і свідчить про новий погляд на соціально-політичну основу майбутньої держави, основану на рівності та визнанні невід'ємних громадянських і політичних прав кожного члена суспільства — громадянина. Звертання «Панове громадяне!» використовували полтавський і харківський осередки⁵⁵ РУП у 1902–1903 рр., відокремлюючи в такий спосіб себе від решти революційних партій імперії, які використовували заклик «Товариші!»⁵⁶. Київський комітет РУП у листівці за жовтень 1902 р. вживав звернення «Панове товариші!», пізніше — «Товариші!»⁵⁷.

У відозві № 2, яку автор підписав «Полтавщина № 1, 1903», зазначено, яку саме державу хочуть побудувати представники РУП — демократичну представницьку республіку. У тексті наведено вісім вимог щодо зміни політичного устрою на території України: 1) установавання представницької демократії («Нехай сам народ управляється через своїх виборних людей сам собою без всяких царів»); 2) запровадження громадянських свобод, зокрема свободи зібрань; 3) скасування станового поділу та встановлення рівності всіх перед законом і особистої недоторканності; 4) свобода віросповідання (з критикою православної церкви, яка була інструментом упокорення українського народу під час соціально-політичного і національного гноблення); 5) свобода слова; 6) свобода використання української мови в офіційних установах («...для українців повинні бути українські, а не московські школи, університети, газети, журнали, книжки на українській мові; в судах,

⁵³ ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 4, 4 зв.

⁵⁴ Там само. Арк. 408, 408 зв., 417, 417 зв.

⁵⁵ Див. листівку про засудження Хоми Качура у Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху*, 296–297.

⁵⁶ Наприклад, листівка Партії соціалістів-революціонерів. ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 411.

⁵⁷ Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху*, 293, 297.

⁵¹ ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 206, арк. 74–77 зв.

⁵² Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху*, 299–301.

банках, почтах і інших державних місцях повинна бути наша українська мова»); 7) справедливе вирішення питання земельної власності шляхом усуспільнення; 8) націоналізація підприємств. Останні два пункти нав'язані найбільш популярним на той час соціалістичним поглядом на проблеми нерівномірного і несправедливого розподілу благ і відображали стан розвитку політичної думки тогочасної спільноти. Аналіз відозв Полтавського комітету РУП за 1902–1903 рр. доводить відданість вказаного осередку республікансько-демократичним ідеям, сформульованим М. Міхновським у брошурі «Самостійна Україна»: «...не тільки існувати, як живі істоти, ми хочемо жити як люди, як громадяне, як члени вільної нації»⁵⁸. Ці листівки, написані й надруковані на гектографі власноруч представниками нового покоління української інтелігенції, свідчили про їхнє розуміння головної світової ідеї тієї доби, що народи мають бути суверенними і самостійно приймати рішення щодо власного політичного майбутнього. Це об'єднує український політичний рух того періоду з боротьбою інших поневолених народів світу, для яких завдання національного визволення було першочерговим. Однак у провідних державах світу на той час на порядку денному було питання несправедливого розподілу багатств, яке пропонувала вирішити ідеологія соціалізму, саме тому українському політичному рухові, що тільки став на шлях організованої політичної боротьби, було так складно протистояти агресивній риториці лівих сил і обстоювати думку, що першопричиною бідності українського народу є несправедливе російське колоніальне панування.

Дослідження агітаційної роботи, яку у 1902–1903 рр. проводив Полтавський комітет РУП, засвідчує успіхи у поширенні поглядів цієї політичної сили. Навіть та кількість листівок, брошур, оповідань, яку вилучили жандарми під час викриття згаданої групи наприкінці 1903 рр., свідчила, що думки, які несли її учасники, ширилися селами і містечками Полтавщини та охоплювали широкі народні маси. Український визвольний рух зрештою набув організаційних форм, заснувавши Револуційну українську партію, яка успішно діяла, створивши функціональні осередки, а завдяки успішним формам агітаційної роботи політичні погляди її учасників поширювалися серед представників різних соціальних груп українського народу.

⁵⁸ М. Міхновський, *Самостійна Україна* (Львів: друкарня С.В.У., 1917), 22.

№ 1

Револуційна Українська Партія — РУП

Панове громадяне! Велика неправда діється на світі. Погляньте круг себе [*] оком. Дивіться: один чоловік змалку до сивого волосся зранку до [*]тяжко, скаженно працює, години світлої не має за щоденною роботою, [*] живе в тісній убогій хаті, вмирає з голоду, холоду і з різної хвороби; темний, чорний, заляканий, безправний. Се — мужик, робітник. Другий нічого ніколи не робить, палець об палець не вдарить за все своє легке життя, і за це живе в багатих палацах, сито їсть, п'яно п'є, має всякі права і крім того біленькими ненапруженими ручками ще полює пригноблені спина тих, що роблять на його. Се — пан. Через що ж се так? Через що селянин не бачить того хліба, що власними руками засіяв, звозив і змолотив панові, вмираючи з голоду? Через що робітник на фабриці ніколи й не бачить тих шовків і оксамитів, що власними руками виробляє, ходячи в пошарпаній простій одежі? Через що ж той пан, що тільки покрикував на селянина, продає той змолочений хліб і тільки шикуює собі в тих шовках та оксамитах, що виткали робітники на фабриках? Через що ті самі пани [*]сього збирають з нас усякі податки на податки і ділять їх між собою? Через що ж вони ще забирають наших дітей у солдати, забивають там їм голови і посилають потім «УСМИРЯТЬ» нас, як ми хоч косо подивимось на якого-небудь пана? Через що, пани браття?!

[*]дний піп, підлиза панський, чиновник кожний та свій ще дурень [*], говорять завше, що так вже Бог зробив: пани повинні панувати, а мужики — свині пасти. І дурень сій брехні повірить. Але ж [*] голову на плечах і знаєм добре, що брехня це не поправді [*]таке. А діється неправда ся того, темні ми, що так забиті, що не знаємо своєї сили. А сила наша, панове — велика сила, тільки не знаємо як ради їй дати. Нас, селян та робітників — мільйони, з нас цар та пани роблять і свою силу — солдатів, якими тільки і держаться. А панів, панове, стільки, що на одного робітника прийшлося би по маленькому клаптику. Але велика наше сила та дурна; дурна, бо немає їй порядку, не можна її всю разом направити на панів. А коли б ми з'єднали всю силу свою, коли б згуртувались усі як один — не було б у нас не мужика, ні пана, не танцював би один тоді, як другий з голоду вмирає; не сміялись би веселі, як ридала сирота; не робив би вже один на другого, не панував би ніхто. Нам треба єднатись, нам треба збирати свої сили разом вст [*] вителів своїх. А для цього треба робити ось що:

Треба, щоб у кожному селі декілька розумних та чесних таких людей збалакалися потайно від других, з'єдналися між собою, такий із себе гурток. І не для п'янства, не для розбою, не для [*] той гурток, а для спасення своїх ближніх, а для визволення себе і дітей своїх із неволі панської. Велика вага лягла на людей, але і слава їм буде велика.

І от коли складеться сей гурток, хай кожен з його знає, що він відда[ється] для сеї боротьби з панами. Кожен з цього гуртка повинен пильно сліду[вати] громадськими справами і всяку неправду царя, пана, попа, начальства пояснювати всім і кожному. На сходах, ярмарках, базарах, на улицах, в хатах повинен роз'яснити всякому про царську та панську [*], да можна (але так щоб не взнало начальство) повинен він роздавати своїм [*] от такі, як цей, папірчики і всякі книжечки. Де говориться про долю [*]. До свого ж гуртка потрібно приймати тільки таких людей, на яких можна покластись, що вони щиро бажають служити своїм ближнім, що вони не [віддадуть] товаришів панам на глум та кару. Коли ж в тому селі, де є такий гурток, [пан] буде обдирати селян, коли буде давати малу поденну чи яку там платню за роботу, повинен вияснити це робітникам і умовити їх зробити страйк, себто: [*] у пана робить поки той не дасть такої платні, яку скажуть самі робітники, коли захоче взяти з других сусідніх сіл робітників, треба оповістити тамошні гуртки про страйк і не допустити, щоб свої брати псували справу на користь ворогові-пану. Пан хоч не хоче, а мусить заплатити стільки, скільки вимагатимуть страйщики.

Заклавши у себе на селі гурток, ці самі люди повинні пильнувати, щоб і в других селах, чи йихні чи так знайомі люд, що бажають добра собі і ближньому, теж сходилися. Вони знов своїм же чередом далі закладали по других селах такі ж гуртки. Коли ж Україна буде усіяна такими гуртками, тоді кожне село, кожен повіт (уйизд) [*] будуть знати через свій гурток, що робиться навіть за тисячі верств, бо кожен гурток буде подавати в другий що, де і як зробилося. От коли б так робили селяни до полтавських повітів, коли б вони були з'єднані, то царське військо з наших же селян [*], стали б не тільки полтавці та харківці, але уся Україна. Тоді б цар не насмілювався видати нашим-дітям солдатам стріляти в своїх батьків та братів. Тоді б кожне село через своїх голов саме коли, у який день чи тиждень треба вставати на панів, коли треба піддержувати братів. Коли б тоді були такі гуртки, то замість того, щоб підставлять свої спини під [*] кулі, усі б села зразу б відмовились плати-

ти налоги і посилать своїх дітей у солдати. А коли б се зробили, то у царя та панів зразу б не стало їхньої сили, себто ні грошей, на [*]. Та коли ж коли ж сих гуртків ні у полтавців, ні у кого не було. Через те то і взяли пани [*] і покарали так тяжко нещасних сміливих полтавців. Тільки тепер селяни зрозуміли [*], всім вставати, що треба єднатись, і почали вже закладати по селах такі гуртки. Наша сила, пани-браття, у гурті! Але треба, щоб у гуртках сих були такі люде, які в розум [*] з панами; треба, щоб вони самі могли кожному своєму товаришові роз'яснити правду, треба, щоб вони і самі добре знали, чому учити і як научати других. Таких поки що мало ще, бо пани і цар наумисне не учать сільських дітей, щоб очі [*], до того ще й самі селяни погано роблять, що одривать дітей од науки до роботи. [*] не треба вуха попускати. Самим людям з гуртка треба читати от-такі папірчики [*]рати кожне слово пильно і розумно. Ці ж книжки і папірчики друкують і роз[дають] потайно від панів та начальства наші товариші, такі ж українці (хохли) [*] люди грамотні і вчені. По великих городах по всій Україні єсть великі гуртки таких наших товаришів, що покладають все життя своє на визволення менших братів [*] робітників із кайданів — панів та царя. Такий гурток городських українців зветься Громада Революційної української партії, а гуртки по селах зуться «[*] селян Революційної української партії». А всі люде, що знаходяться чи в городських гуртках чи гуртках селян зуться вкупі Революційна українська партія. То, інакше кажучи, така величезна розкидана скрізь громади, які хочуть теперішній лад Російського царства зруйнувати і утворити, щоб ні пана, ні хама, щоб були всі рівні і щоб тільки той мав хліб, хто власними руками буде виробляти його.

Єднаймося ж пани-браття, закладаймо гуртки і приставаймо до Революційної української партії до громади, що скине з себе тяжке і прокляте [*], що виведе і старого і малого і бідного і убогого на шлях БРАТЕРСТВА, РІВНОСТІ І СВОБОДИ.

2 Полтавщина 3** Вільна Громада РУП

* Текст втрачено.

** Так у документі.

ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 6, 6 зв.

№ 2 ⁵⁹

Панове громадяне! Радісна чутка дійшла до нас з села. Чули ми, що скинули Ви з себе той

⁵⁹ Гермайзе, *Нариси з історії революційного руху*, 299–301.

страх перед панами, що сковував і мову, і руки батьків наших. Чули ми що збулися ви надії на панську ласку і самі взялися помагати собі. Радісно чути це. Радісно чути, що і мужик хоче бути людиною, що і він хоче за свій кривавий піт мати крашу долю та людське життя. І гірко дивитися як цей самий мужик бойиться подумати про пана погано, гірко дивитися як знесилений безустанною працею несе останні копійки попові за те лиш, що той прохарамарка молитву. Усе на світі б'ється за долю, усе грудьми стає за життя. Один мужик наш покірно гне шию і низько скида шапку перед тим, хто гнітить його, хто впрягає його мов скотину. Бойиться мужик, бойиться і не знає, що велику силу він держить у руках. Не знає сердега що як би схотів, як подивився весь як один чоловік... гай, гай! ...куди б і ділися пани!.. Та бойиться, дуже бойиться мужик: за панщину били його пани та панята, за волю скубли ті самі пани та ще й ненажерна казна, тепер б'ють і деруть ті самі пани. Та коли ж буде край, коли ж мужик нарешті спочине і зазна чогось кращого від плугу, коси, голоду та казенних податків? А як ви думаете коли? Ніколи, люде добрі, ніколи! Може чекаєте, що пан візьме да і поділиться з вами землею і сам захоче робити? Може гадаєте, що царь не буде знущатися з вас? Довго ж вам доведеться чекати, більш, мабуть, того, що чекали... І довго не буде спочинку вам, хлібороби! І дітям вашим не знати його, поки хоч крихта надії буде в вас на панів і царя. Кровью і потом вмиватиметесь ви і діти ваші. Стон і плач буде піснею вашою, голод і сльози будуть вам їжа і питте. І коли ви вже звикли до цього, коли думаете, що ви вже не люде, а худоба, котра повинна годувати панів і царя, коли не бажаєте кращою долі, то так вам і треба. Гніть же трусливо своїй спини. Скидайте шапки перед своїми катами — панами та царем. Ви не люде, а покірні скотина. А всякий, хто почуває, що він людина, всякий, кого душить панське ярмо, хто хоче скинути його с плеч своїх і встати до бою з царем і панами, бо цар і пани то кодло єдине. Не кидайте ж того, що так почали, збирайтесь з силами, їднайтесь до купи, і коли вже настане той час, що страху не буде перед паном, тоді такі і права ми будемо вимагати:

1. Нас душать і гнітять пани, і коли ми встаємо проти них, за них уступа пан із своїм військом із наших синів. Через це ми вимагаємо: ГЕТЬ ЦАРЯ І ВСІХ МІНІСТРІВ ЙОГО, що втопають в розкошах на наші гроші. НЕХАЙ САМ НАРОД УПРАВЛЯЄТЬСЯ ЧЕРЕЗ СВОЙИХ ВИБОРНИХ ЛЮДЕЙ САМ СОБОЮ БЕЗ ВСЯКИХ ЦАРІВ*.
2. Тепер коли робітники і селяни збираються в гуртки та громади для того, щоб легше боротись з панами, цар насилає жандарми та військо хапати нас, пороти різками і садити в тюрму за те лиш, що ми вимагаємо більшої платні за свою тяжку працю. Тим то ми вимагаємо: КОЖНИЙ МАЄ ПРАВО БЕЗ ДОЗВОЛУ НАЧАЛЬСТВА ЗБИРАТИСЬ, ДЕ ХОЧЕ, КОЖЕН МАЄ ПРАВО СКЛАДАТИ ГУРТКИ ТА ГРОМАДИ, ДЛЯ ЧОГО ВІН САМ ЗАБАЖАЄ.
3. Тепер всякий староста, старшина, всякий справник, земський начальник має право селянина пороти різками і бити, в той самий час, коли дворян, купців і других не мають права і пальцем зачепити. Тепер дворянам, купцям громадам і іншим [па]нам усякі права та привілеї, а селянам тільки різки та кулак. Тим ми вимагаємо: ПО ВСІЙ НАШІЙ УКРАЇНІ НЕ ПОВИННО БУТИ НІЯКИХ НІ ДВОРЯН, НІ ГРАЖДАН, НІ СЕЛЯН, НІ МІЩАН; ВСІ ПОВИННІ БУТИ РІВНІ, РІВНІЙ МАТИ ПРАВА, І НІХТО НІ КОГО НЕ МАЄ ПРАВА НЕ ТІЛЬКО ПОРОТИ, АЛЕ Й ПАЛЬЦЕМ ТОРКНУТИ.
4. Тепер всяких штундарів, молоканів і других сектярів садовлять в тюрму за те, що вони збираються і молотяться по своєму. Тепер тільки той вважається за повноправного, хто слуха православного попа. Ми ж вимагаємо УСЯКИЙ, ХТО Б ВІН НЕ БУВ, ЧИ МАГОМЕТАНІН, ЧИ КАТОЛІК, ЧИ ІУДЕЙ, ЧИ ЛЮТЕРАНІН МАЄ ОДНАКОВЕ ПРАВО З ІНШИМ ЧОЛОВІКОМ, ЯКОЇ ХОЧ ВІРИ. ХТО ХОЧЕ МОЛИТИСЬ, ХАЙ МОЛИТЬСЯ, ЯК ЗНАЄ; НЕ ХОЧЕ МОЛИТИСЬ НІЯК — ТО ЙОГО ВОЛЯ І КАРАТИ ЗА СЕ НІХТО НЕ МАЄ ЖОДНОГО ПРАВА.
5. Тепер за кожне вільне слово проти царя або пана хапають і садять в тюрму, тепер тих людей, що кажуть селянам боротись проти панів за крашу долю і самих селян, що змовляються проти пана і царя, хапають і садовлять в тюрму. Ми ж вимагаємо: НЕХАЙ КОЖНОМУ ДОЗВОЛЕНО БУДЕ ГОВОРІТИ ПО ПРАВДІ ВСЕ, ЩО ВІН СОБІ ХОЧЕ І ПРО КОГО ХОЧЕ.
6. Ми, українці, не маємо права говорити на своїй мові по школах, судах, ми не маємо своїх ні газет, ні книжок, ми повинні вчитись російською мовою, котрої ми не розуміємо. Через те ми вимагаємо: ПО ВСІЙ НАШІЙ ЗЕМЛІ, ЩО ЗВЕТЬСЯ УКРАЇНОЮ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ, ДЛЯ УКРАЇНЦІВ ПОВИННІ БУТИ

УКРАЇНСЬКІ, А НЕ МОСКОВСЬКІ ШКОЛИ, УНІВЕРСИТЕТИ, ГАЗЕТИ, ЖУРНАЛИ, КНИЖКИ НА УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ; В СУДАХ, БАНКАХ, ПОЧТАХ І ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ МІСЦЯХ ПОВИННА БУТИ НАША УКРАЇНСЬКА МОВА. В ШКОЛАХ ПОВИННІ ВЧИТИ ДІТЕЙ НАШИХ БЕЗ ГРОШЕЙ, В СУДАХ ДІЛА ВЕСТИ НА КАЗЕННИЙ КОШТ.

7. Тепер земля належить панам, казні, тим, хто нічого не робить, не працює. Бідні, голодні селяни мають обмаль землі, працюють на панів та цар! Ми ж вимагаємо: НЕХАЙ ЗЕМЛЯ НАЛЕЖИТЬ ДО ТИХ ЛЮДЕЙ, ХТО ПРАЦЮЄ, ЗЕМЛЯ ПОВИННА НАЛЕЖАТИ НЕ ДО ОКРЕМИХ ЛЮДЕЙ, А ДО УСІЄЙ ГРОМАДИ ПРАЦЮЮЧИХ ЛЮДЕЙ.

8. Тепер селяни, робітники працюють тяжко на фабриках і заводах, копальнях, володіють же цими фабриками, заводами та копальнями люде, що не працюють. Ми ж вимагаємо: НЕХАЙ ФАБРИКИ, ЗАВОДИ, КОПАЛЬНІ НАЛЕЖАТИ ДО ТИХ, ХТО НА НИХ ПРАЦЮЄ, — ДО СЕЛЯН, ДО РОБІТНИКІВ.

Боріться же за се, панове громадяне! Збирайтесь в гуртки, в громади, обмірковуюте свою долю, змовляйтесь як вам вибитись з недолі, як скинути панів та царя, і коли ви свого добьетесь, коли будете мати в руках всі сі права, тоді і праця буде вам лехко, і пана не буде, і діти не мертвуть з голоду. Про се докладніше написано в книжках: «Дядько Дмитро», «Чи є тепер панщина», «Власна земля», «Страйк чи бойкот», «Козаччина», «Самостійна Україна» і інших.

І грудьми повстанемо за наші вимоги; душу віддамо за діло святе, і правда засяє і нам, і дітям нашим.

Вільна Громада Революційної української пратїи

Полтавщина, № 1, 1903 р.

* Так у документі.

ЦДІАК України. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 418, 418 зв.

№ 3

№ 2. *Хто роздає оці листи.*

Панове громадяне! До ваших рук часто густо доходять різні листи і книжечки, в котрих пишеться про вашу гірку долю та про ті кривди, що вам день у день чинять пани, попи та уряд (на-

чальство). Пишеться у тих листах та книжечках, що селянинові нема чого на панську та царську ласку надіятися, що треба надіятись на самих себе, чуєте ви, що щира правда написана в тих листах, але не знаєте від кого ті щирі листи. Ходє, правда, чутка між вами, мов би то пишуть ті листи студенти, що покінчили вчення, та цар ім служби не дає — от вони і бунтують та й люде до бунту підмовляють. Але ж немає люде добрі більшої брехні, ніж оце; цю брехню вигадали начальство, попи та пани, щоб обдурювати селян. Подумайте сами: хіба б так у царя не знайшлося студентам служби, коли б тільки вони захотіли продати цареві свою душу і совість та згодилися би чинити над вами, люде, усякі здирства, знущатися з вас, поневіратися вами. В тім то і річ, що студенти, як і кожен чесний чоловік, ні за які гроші не хочуть продавати совісті і честі. Вони хочуть самі жити по правді і вимагають, щоб і другі люде жили по правді. Але це не до серця урядові (начальству), бо все життя його засноване на неправді. Бачучи тільки тоді можна буде жити по правді, коли звалимо та знесемо оце начальство. Розумні та чесні люде заклали з себе той гурт-громаду, що зветься Українською революційною партією. Громада ця поклала вирятувати нарід з-під царя та панів, скинути силою те начальство, що не тільки не допомагає народові, а ще й душить, обдирає його й не дає вільно дихнути. В громаді цій не самі тільки студенти, є там усякі люде, навіть багацько селян та робітників, і живуть вони не де далеко, а таки поміж вами, панове селяне, по селах та городах. Від їх то йдуть до вас книжки і листи. Люде добрі, тепер ви не самі, бо за вас стали кращі і розумніші люде нашої землі України. Сором же вам буде, коли ви будете одвертатись від їхньої помочі та щирої ради і будете мовчки, мов ті воли тягти царське та панське ярмо. Чи воно ще вам не обридло, чи мало дітей ваших повмирало з голоду та злиднів, чи мало знущаються з вас усі ці пани, попи та усяке начальство? Годі тоді терпіти наругу. Годі спати. Годі віддавати свою криваву працю ледацюгам.

Ставайте усяк, хто почуває неправду та не хоче буди царським та панським бидлом, ставай усякий до боротьби з царем та панами за кращу долю, за краще життя, за святу правду, ставай усякий до гурту УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ПАРТІЇ.

Полтавщина

№ 2 1903 року

ЦДІАК. Ф. 320, оп. 1, спр. 138, арк. 409.

Bibliographic References

- Andrievskiy, V. *Try hromady: spohady z 1885–1917 rr.* Lviv, 1938.
- Doroshenko, V. “Revoliutsiina ukrainska partiia (RUP) (1900–1905 rr.)”. V *Narys z istorii Ukrainskoi sotsial-demokratychnoi partii.* Lviv, 1921.
- Duchynskiy, A. “Revoliutsiina ukrainska partiia (RUP) na Poltavshchyni za arkhivnym materialamy 1901–1905 roky”. V *Za stolit: materialy z hromadskoho y literaturnoho zhyttia Ukrainy XIX i pochatkiv XX stolittia.* Kn. 2 (1928).
- Engels, F. “Borba v Venhryi”. V Marks K. & F. Engels. *Sochyneniya.* T. 6. Moskva: Polytzdat, 1956.
- Fedenko, P. *Ukraina u XX stolitti.* London: Nashe slovo, 1959.
- Fedkov, O. ““Tovarysh Pavlov” i rozkol RUP”. *Ukrainskyi itsorchnyi zhurnal* 3 (2015): 88–107.
- Halahan, M. *Z moikh spomyniv (1880-ti — 1920).* Kyiv: Tempora, 2005.
- Hermaize, O. “25 littia Rev. Ukr. Partii (RUP)”. *Zhyttia i revoliutsiia* 3 (1925): 21.
- — —. *Narys z istorii revoliutsiinoho rukhu na Ukraini.* T. 1, *Revoliutsiina ukrainska partiia (RUP).* Kyiv, 1926.
- Hirych, I. *Ukrainska istorychna ta suspilno-politychna dumka Naddnyprianschchyny natsionalno-demokratychnoho spriamuvannia (seredyna XIX — pochatok XX stolittia).* Kyiv, 2017.
- Holovchenko, V. *Vid “Samostiinoi Ukrainy” do Soiuzu Vyzvolennia Ukrainy: narys z istorii ukrainskoi sotsial-demokratii pochatku XX st.* Kharkiv: Maidan, 1996.
- Hunchak, T., red. *Ukrainska suspilno-politychna dumka u XX stolitti.* T. 1. 1983.
- Kapelhorodskiy, P. “Zapysky seminarysta”. V *Tvory.* T. 2 (1982).
- Kollard, Y. *Spohady yunatskykh dnev 1897–1906: ukrainska studentska hromada v Kharkovi i Revoliutsiina ukrainska partiia.* Toronto: Sribna Surma, 1972.
- Kozachchyna.* Chernivtsi, 1902.
- Lysiak-Rudnytskyi, I. “Napriamy ukrainskoi politychnoi dumky”. V *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka.* T. 222. *Pratsi Istoryko-filosofskoi sekcii.* Lviv, 1991.
- Mikhnovskiy, M. *Samostiina Ukraina.* Lviv: drukarnia S.V.U., 1917.
- Mykhalskyi, I. *Dzherela z istorii ukrainskykh politychnykh partii kintsia XIX — pochatku XX st.* Luhansk: Alma-mater, 2003.
- Naumov, S. *Ukrainskyi politychnyi rukh na Livoberezhzhi 90-i rr. XIX st. — liutyi 1917 r.* Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina, 2006.
- Orel, Y. “Revoliutsiia 1848–1849 rr. u slovianskykh narodiv v radianskii istoriografii”. *Naukovi zapysky NaUKMA: Istorychni nauky* 21 (2003): 61–67.
- Pavko, A. *Politychni partii, orhanizatsii v Ukraini: naprykintsia XIX — pochatok XX stolittia: zarozhennia, evoliutsiia, diialnist, istorychna dolia.* Kyiv, 1999.
- Porsh, M. “Na spilnomu shliakhu”. V *Symon Petliura v molodosti. Zbirka spomyniv.* Lviv, 1936.
- Romanovych-Tkachenko, N. “Na dorozh do revoliutsii”, *Ukraina* 4 (1925): 103–128.
- Teleshun, S. *Natsionalne pyttannia v prohramakh ukrainskykh politychnykh partii v kintsia XIX — na pochatku XX stolittia.* Kyiv, 1996.
- Tymoshenko, O. “Evoliutsiia RUP: vid avtonomii do samostiinosti”. *Problemy humanitarnykh nauk. Serii: Istorii* 38 (2016): 50–76.
- Zhuk, A. “Moia zhurnalistska diialnist. I. Na Naddnyprianskii Ukraini, do emihratsii (1901–1907)”, *Ukrainskyi samostiinyk* 7–8 (1960): 31–40.
- — —. “Pamiati Mykoly Porsha”, *Suchasnist* 1 (1962): 52–66.
- — —. “Revoliutsiina ukrainska partiia”, *Ukrainskyi visnyk* 24/25 (1943).

I. Orel**THE ACTIVITIES OF THE POLTAVA COMMITTEE OF THE REVOLUTIONARY UKRAINIAN PARTY IN 1902–1903**

The article highlights the activity of the Poltava Committee of the Revolutionary Ukrainian Party in 1902 and 1903. Proclamations written and printed by members of the local branch are published. The purpose of the work is to study the organization of this division of the party and to analyze of its political program and to introduce of the proclamations to the scientific researches. Investigation based on the tree kind of resources: documents of Poltava Provincial Gendarmerie Department, which are stored in the Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv, memories of the party participants and proclamations. A comparison of the activities of the Kharkiv Committee of the RUP and the Poltava Committee makes it possible to draw a conclusion about the joint organization and purpose of the activity. The analysis of the appeals of the Poltava Committee of the RUP sheds light on the formation of Ukrainian political thought at that time, and allows us to understand the ideological prerequisites of the split of the party in 1904. The article contains previously unknown facts about the functioning of the RUP in Poltava gubernia and the names of the participants of the movement, most of whom later became prominent figures of the Ukrainian political movement and the Ukrainian revolution. The role of Mykola Porsha as one of the leaders of the local branch of the RUP and later the chairman of the party's Central Committee is especially emphasized. The conclusions confirm the need for further study of the history of this first Ukrainian political party on the territory of the Russian Empire and such type source from the history of Ukrainian political thought as proclamations.

Keywords: Revolutionary Ukrainian party (RUP), Ukrainian national movement, recall, Mykola Porsh, Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv.

Матеріал надійшов 29.01.2024

